

*Володимир Іржицький,
Наталія Тітаренко*

РОДИНА ВИГОВСЬКИХ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ КОЗАЦЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Життя української нації склалося так, що через несприятливі історичні обставини небагато було в ньому тривалих у часі явищ. Але на сторінках історії кожного народу карбується його образ — інтелект, духовність, гідність, здатність будувати чи руйнувати, споживати чи творити, діяти чи споглядати.

Діяльнісне творення — то чи не найважливіша риса представників народу, нації, що містить у собі найвичерпніше поєднання розуму й духу, які набуваються й передаються з роду в рід, з покоління в покоління.

На шляхах історії Української козацької держави виокремлюється один із численних рід Виговських. На сьогодні систематизовані й доповнені знання родоводів українських гетьманів, введено до наукового обігу сім нових синодик роду Виговських¹.

Досліджуючи соціальні основи козацтва, виявили частку родин шляхетського походження. За В.Липинським у козацькому середовищі налічувалося 3,3% шляхтичів. На сучасному етапі досліджень ця частка сягає 12,6%. Саме покозачена шляхта сформувала різницю у зазначених результатах сучасних дослідників. Шляхетське угруповання Виговських безумовно належить до об'єктів попередніх соціальних розвідок персонального складу козацької старшини. Загалом відомо, що десятки полковничих родин дали козацтву від 1 до 5 представників старшини, засвідчено наявність 153 сотницьких династій за реєстром сотників протягом 1648–1782 рр.

Метою пошуків є узагальнення окремих біографічних даних і створення цілісного життєпису унікальної на той час родини Виговських, яка сформувала високий авторитет, беручи активну участь у подіях національно-визвольної війни середини XVII століття. Причому група осіб, які є представниками одного покоління, об'єднувалася також на основі спільних поглядів, діяльності, інтересів.

У кожного родоvodu є свої постаті першої величини, яких не в змозі прикрити пил віків, спростовані свідчення псевдонауки, тому що фактичним змістом їх діяльності і результатом життя є наступні покоління. Життєпис духовного поводиря своєї родини та яскравої постаті національно-культурного відродження України кінця XVI — початку XVII ст. бере початок з давнього боярського роду Лучичів-Виговських Овруцького повіту, який мав шляхетський герб «Абданк».

«Выговський происходил из мелкой русской шляхты. В Овручком повите киевского воеводства было несколько сел боярских, признанных в шляхетських правах. В одном из этих сел, Выгов, жил многочисленный род Лучичей, которые по месту происхождения назывались Лучичи-Выговские, в последствии просто Выговские»².

Виговський Остап (Євстафій) Гнатович (рік і місце народ. невід. — 1663, місце смерті невід.) був намісником київського замку, членом Київського братства. Володів маєтком Вигів на Овруччині та Гоголів на Київщині (тепер село Броварського району Київської області). Перебував на службі у київського воєводи А.Киселя, служив митрополиту Київському, Галицькому і всієї Малої Росії Петру Могилі. Як член Київського братства 31 грудня 1631 року підписав акт, даний братчиками П.Могилі, щодо об'єднання шкіл

Києво-Печерської лаври та Київського братства (на документах Виговський і його син Федір поставили підписи не польською, а українською мовою).

З початком національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр. Остап Виговський «уроджену шляхетську чесноту покинувши», пристав до повсталого народу. Разом з сином Данилом Виговським, С.Мужиловським, Степаном Мазепою (батьком майбутнього гетьмана І.Мазепа) та ін. очолював делегацію української православної шляхти, яка 11 січня 1654 року склала присягу московському цареві та вела переговори з російським посольством Василя Бутурліна про підтвердження станових і майнових прав української православної шляхти³.

Особливо зросла політична активність Остапа Виговського після приходу до влади його старшого сина Івана. Зокрема, брав участь у Переяславській раді (січень 1658), де вирішувалося питання підтвердження гетьманських повноважень І.Виговського. У березні 1659 року за дорученням гетьмана відвідав з важливою місією київського воєводу Василя Борисовича Шереметева, переконував його в небезпечності підтримки царським урядом сил, налаштованих опозиційно до українського гетьмана.

Родовід Виговських був у ракурсі досліджень багатьох спеціалістів із генеалогії: Н.Яковенко⁴, Ю.Мицика⁵, В.Сенютовича-Бережного⁶, В.Кривошеї⁷, В.Шевчука⁸. Завдяки порівняльному аналізу праць з історіографії згаданих істориків ймовірно реально бачення родоvodu Остапа Гнатовича Виговського.

В.Сенютович-Бережний у другому родовому коліні подружжя Остапа Виговського та Олени Ласко згадує імена трьох синів: Івана, Данила, Костянтина, а також невідоме ім'я доньки, яка була дружиною Павла Тетері.

Ю.Мицик доповнює перелік іменами ще одного сина Федора і доньки Тетяни, одруженої з Іваном Боглевським, не згадуючи при цьому безіменної доньки.

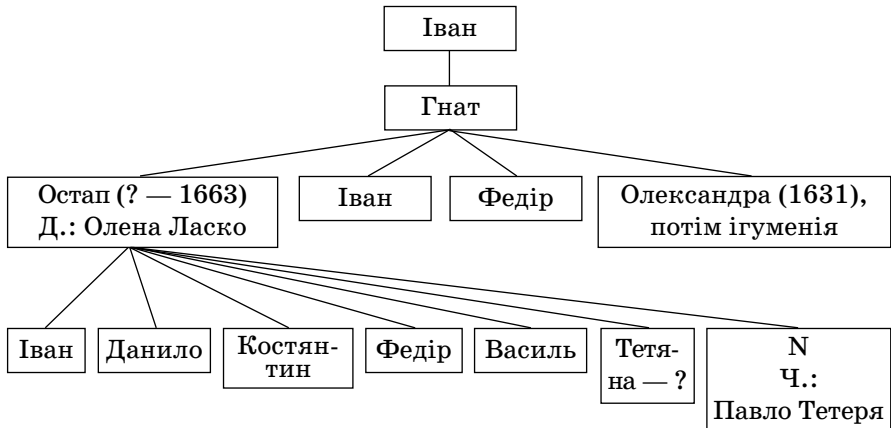
Думку В.Липинського про п'ятьох Остафієвих синів: Івана, Данила, Костянтина, Федора, Василя — документально підтверджує Н.Яковенко.

Біограф В. Шевчук також притримується історичної розвідки попередників, доповнюючи свідчення про п'ятьох синів О.Виговського фактичним матеріалом: «Козацькій-таки державі пішли служити й Іванові брати: Данило, котрий одружився з дочкою Б.Хмельницького Оленою, був полковником биховським, у 1655 р.

добував Люблін; Костянтин — полковник пінсько-турівський, з 1658 року — генеральний обозний; Василь — полковник овруцький; служили в козацькому війську й брат Федір та небіж Ілля»⁸.

Не зовсім точно намагався описати оточення родичів І.Виговського В.Антонович: «Из родственников Ивана Остаповича мы встречаем в исторических известиях его отца, Евстафия или Остапа состоявшего на службе у митрополита Петра Могилы, и мать двоюродных братьев: Данила, Костянтина и Федора; дядю его Василия, овручского полковника, и племянника Илью, — бывших его ревностными помощниками»⁹.

На жаль, таке твердження не може вважатися достовірним, тому що у розглянутих вище свідченнях відомих спеціалістів повідомлялося протилежне. Констатуємо підтвердженням матеріалів принагідно слугуватиме наступна розвідка В.Кривошеї, який подає родовід Виговських таким чином¹⁰:

Цілком узгоджується з думкою більшості дослідників згадка Дмитра Дорошенка про п'ятьох братів, дітей Остапа: «Виговський виявив блискучі дипломатичні здібності, а при тому щире відданість справі будівництва й скріплення української держави. З ним вступили на українську службу й чотири його брати: Данило, Костянтин, Федір і Василь. Усі вони віддали рідному краю великі послуги на полі військової й дипломатичної діяльності, а двоє з них, козацькі полковники Данило і Василь, головами заплатили за вірність Україні, замучені в Московській неволі»¹¹.

Авторка однієї зі статей енциклопедичного видання Олена Апанович стверджує, що О.Виговський мав чотирьох синів і двох до-

чок¹². Серед публікацій авторського колективу цього ж видання заслуговує на увагу доробок В.М.Горобця. Історик, окрім гетьмана, згадав серед учнів Києво-Могилянської академії імена братів Івана Виговського: Костянтина, Федора, Данила, — а також батька Остапа, як особу, що була причетна до справ освітнього закладу. Стосовно **Виговського Василя** знаходимо невідому інформацію про роки місця народження та смерті «троюрідного брата гетьмана І.Виговського», який з «1658 року — овруцький полковник»¹³. Хронологічний життєпис Василя, поданий у статті, спростовує інформацію, яка ідентично схожа з біографічними даними рідного брата гетьмана Виговського: «Активний учасник Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658. Протягом 1655–1958 перебував у татарському полоні... У серпні 1658 брав участь у поході наказного гетьмана Д.Виговського на Київ. У бою з російськими військами під Васильковим наприкінці вересня 1658 року потрапив у полон. Після тривалих допитів відправлений до Москви, а звідти до Сибіру, куди прибув 24 травня 1660 року. Помер, очевидно, на засланні»¹³.

Виговський Іван Остапович (1616, с. Вигів Овруцького повіту Київського воєводства, тепер Коростенського району Житомирської області — 9.03.1664, полк. М. Корсунь, тепер місто Корсунь-Шевченківський, райцентр Черкаської області) військову кар'єру починав службою у королівському кварцяному війську. Під час битви на Жовтих Водах (1648), перебуваючи в чині ротмістра у складі польського авангардного війська, потрапив у татарський полон, звідки тікав двічі, за що був прикутий до гармати за наказом хана Іслама-Гірея III. Врятував бранця Богдан Хмельницький. Виговський вступив на козацьку службу й за кілька місяців став генеральним писарем, тобто міністром закордонних справ, або канцлером. Згодом очолив Генеральну військову канцелярію, виконував важливі державні доручення, готував українських урядовців, дипломатів, загальна кількість яких при Б.Хмельницькому становила близько ста осіб. 1649 Виговський власноручно уклав «Реєстр усього Війська Запорозького» (крім двох полків). Блискучий дипломат виявився реформатором українського правопису й основоположником національної української діалектології. Запровадив і утвердив фонетичне письмо. На той час у східнослов'янському мовному середовищі це було новаторством.

Під час Берестецької битви (1651) й взяття у полон Б.Хмельницького кримським ханом Виговський намагався переконати

й умовити Іслам-Гірея III повернути орду на поле бою, але не зміг. Разом з тим, ультимативно висловлена погроза розгромити ординські сили на переправах примусила хана звільнити Хмельницького¹⁴.

28 вересня 1651 року у Білій Церкві укладено угоду, яку підписав і Іван Виговський. Він брав участь також у Батозькій битві (1652). Разом з П.Тетерею і Т.Носачем Виговський очолив 6-тисячний загін, що супроводжував сина Хмельницького Тимоша до Молдавського господаря В.Лупула, де успішно провів переговори щодо скріплення українсько-молдавського союзу.

Генеральний писар очолював також групу гетьманських посланців (полковники І.Богун, Г.Гуляницький, Г.Лісницький, Ф.Джеджалія, і М.Пушкар, а також генеральний суддя С.Зарудний) на переговорах у Кам'янці-Подільському, внаслідок яких відновлено Зборівську мирну угоду.

З 1657 року, будучи гетьманом, у державних справах спирався на старшину та українську покозачену шляхту.

Виговський Федір Остапович (роки, місце народження і смерті невідомі). Під час Національно-визвольної війни українського народу (1648–1658) виконував важливі дипломатичні доручення гетьманського уряду. Зокрема, в середині 1657 року за дорученням Б.Хмельницького разом з П.Тетерею відвідав Москву. Після 1657 р. входив до близького оточення І.Виговського, виконуючи переважно завдання, пов'язані з дипломатичною діяльністю. Брав активну участь у розробці й прийнятті Гадяцького договору 1658 р. з Річчю Посполитою.

Виговський Костянтин Остапович (роки, місце народження і смерті невідомі) — полковник, генеральний обозний. Службу почав при дворі київського воєводи А.Киселя. Брав участь у Національно-визвольній війні українського народу (1648–1658). У Війську Запорозькому обіймав посаду полковника турівського і пінського. У гетьманському уряді брата 1658 року був генеральним обозним. Разом з Данилом Виговським штурмував Київ у другій половині серпня 1658 року. Підтримував укладення І.Виговським Гадяцького договору.

Виговський Данило Остапович (рік і місце народження невідомі — 30.11.1659, м. Калуга, тепер Російська Федерація) — полковник биховський. — брав активну участь у Національно-визвольній війні українського народу (1648–1658). Прихильно зустрів Переяславсько-Московську угоду 1654 року. Як наказний гетьман

1655 року разом з царськими військами (під командуванням П.Потьомкіна) здобував Люблін. Категорично був проти намірів царського воєводи руйнувати місто і нищити його жителів. Підтримував старшого брата Івана у боротьбі за гетьманську булаву. Отримав звання наказного гетьмана. За наказом гетьмана у другій половині серпня 1958 року на чолі козацьких полків здійснив невдалу спробу оволодіти Києвом, вибити звідти царські війська під командуванням воєводи П.Шереметєва. Активно підтримував Гадяцький договір 1658 року з Річчю Посполитою.

Свою долю Данило Виговський на початку 1650-х рр. пов'язав з Оленою, донькою Б.Хмельницького. Після мученицької смерті зятя Хмельницького родові маєтки було конфісковано польською владою. Вдова Данила Виговського Олена 1660 р. вийшла заміж за П.Тетерю¹⁵.

Отже, дочка Б.Хмельницького Олена, в подальшому дружина Данила Остаповича Виговського, зятя Богдана, його вдова, а згодом дружина П.Тетері і є тією «N» родоводу Виговських, яку вважають донькою Остапа Гнатовича.

В одному із синодиків досліджено поминальний ряд роду Івана Виговського, де двічі занесено ім'я Олена. В.Кривошея, аналізуючи джерела козацько-старшинської генеалогії, висловлює припущення: «...дві Олени, можливо, мати гетьмана Олена Ласко, друга дружина гетьмана Олена Статкевич або дружина Данила Олена Хмельницька»¹⁶.

Створенню цілісного життєпису неординарних постатей братів Виговських, нащадків Остапа, сприяла низка причин:

- усі сини О.Виговського навчалися у Київській братській школі;
- високий рівень освіти сприяв в подальшому успішній службовій кар'єрі;
- взірцями для наслідування кращих традицій козацьких звичаєвих вчинків були батько Остап та старший брат Іван — гетьман Української козацької держави;
- Виговські — представники еліти української нації стали активними учасниками національно-визвольної війни українського народу, керманичами його національно-духовного відродження.

¹ Кривошея В.В., Степанчук Ю.С. Українська козацька старшина: стан та перспективи досліджень // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. 12. Серія:

Історія: Збірник наукових праць / За заг. ред. проф. П.С.Григорчука — Вінниця, 2007. — С. 338.

² Антонович В., Левицький О., Бец В. Історичні діячі Південно-Західної Росії в біографіях та портретах. За колекціями Василя Тарнавського, Олександра Лазаревського та інших. Репринтне видання. — К., 1990. — С. 36.

³ Києво-Могилянська академія в іменах, XVII–XVIII ст.: Енцикл. вид. / Упоряд. З.І.Хижняк; за ред. В.С.Брюховецького. — К.: Вид. дім «КМ Академія», 2001. — С. 116.

⁴ Яковенко Н.М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). — К., 1993. — С. 226.

⁵ Мицик Ю.А. Іван Виговський // Володарі гетьманської булави. — К., 1994. — С. 216; Мицик Ю. Гетьман Іван Виговський. — К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2004. — 83 с.

⁶ Сенитович-Бережний В. Рід і родина Виговських // Український історик. — 1970. — Ч. 1 — 3. — С. 149–167.

⁷ Кривошея В. Генеалогія українського козацтва: Нариси історії козацьких полків.—Вид. 2-е, доп. — К.: Видавничий дім «Стилос», 2004. — С. 131–138.

⁸ Шевчук В. Іван Виговський та Гадяцький трактат 1658 року. // Україна. Наука і культура. Видання АН України, т-ва «Знання» України; Редкол.: О.Сергієнко (головн. ред.) та ін. — К., 1966. — Вип. 25 — 1991. — С. 140–152.

⁹ Антонович В., Левицький О., Бец В. Історичні діячі Південно-Західної Росії в біографіях та портретах. — С. 36–37.

¹⁰ Кривошея В. Генеалогія українського козацтва: Нариси історії козацьких полків. — С. 137.

¹¹ Дорошенко Д.І. Історія України в 2-х томах. Том II (від половини XVII століття). — К.: Глобус, 1991. — С. 53.

¹² Києво-Могилянська академія в іменах XVII–XVIII ст. — С.113.

¹³ Там само. — С. 112–113.

¹⁴ Там само. — С. 114.

¹⁵ Там само. — С. 113.

¹⁶ Кривошея В. Генеалогія українського козацтва: Нариси історії козацьких полкі. — С. 134.